

סיוון תשע"ו – יוני 2016

"טוב אחרית דבר מראשיתו"

ד"ר אסתר פישר

ד"ר אסתר פישר ממייסדות ומנחות בית המדרש "ניגון נשים" ו"יוצרות ניגון". בעלת תואר שני בתלמוד ותואר שלישי בלימודי מגדר. מלמדת במדרשת עין הנציב ועוסקת בפרשנות פמיניסטית לתלמוד. גרה בקיבוץ מירב שבגליל, עם אישה וחמשת ילדיה.

בימים אלה בהם רבות מאתנו משתתפות ב'סיומים' כאלה ואחרים, ועומדות כאמהות, כסבתות (ואולי אף כמורות?) בראשיתו של החופש הגדול – אין מתאים מלעסוק בפסוק זה מקהלת העוסק ב'אחריתם' ו'ראשיתם' של דברים. גם בתי מדרש 'ניגון נשים' מגיעים בימים אלה לסיום שנת פעילות נוספת ובתוכם בית מדרש 'יוצרות ניגון', אשר עסק השנה בלימוד של מסכת חגיגה. להלן אדון בסיפור תלמודי המופיע בתלמוד הירושלמי של מסכת חגיגה, אשר במרכזו עומדת דרשה של פסוק זה. באמצעות סיפור זה אבקש לומר מספר מילים על סוף, התחלה ומה שביניהם. הסיפור, המופיע בפרק השני של מסכת חגיגה, הוא חלק מסוגיית 'ארבעה שנכנסו לפרדס' ומהעיסוק התלמודי הנרחב בדמותו של 'אחרי' - אלישע בן אבויה. הקטע שיובא להלן הוא חלק משיחה המתקיימת במפגש בין אלישע בן אבויה ותלמידו המובהק ר' מאיר, המתקשה להפרד (פיזית ונפשית) מרבו שייצא לתרבות רעה' (בשפת התלמוד). במפגש זה ישנם חילופי דרשות, בין ר' מאיר ואלישע, על הפסוק מקהלת:

[...] אמר לו ומה היית דורש טוב?

אמר לו: טוב אחרית דבר מראשיתו [קהלת ז ח]

אמר לו: ומה פתחת בו?

אמר: לאדם שהוליד בנים בנערותו ומתו - ובזקנותו נתקיימו - הרי 'טוב אחרית דבר מראשיתו'

לאדם שעשה סחורה בילדותו והפסיד - ובזקנותו ונשתכר - הרי 'טוב אחרית דבר מראשיתו'

לאדם שלמד תורה בנערותו ושכחה - ובזקנותו וקיימה הרי 'טוב אחרית דבר מראשיתו'

אמר: אוי לאובדים ואינם נמצאים! - עקיבה רבך לא היה דורש כן,

אלא: טוב אחרית דבר מראשיתו - בזמן שהוא טוב מראשיתו.

ובי היה המעשה:

אבויה אבא מגדולי ירושלים היה.

ביום שבא למוהליני קרא לכל גדולי ירושלים והושיבן בבית אחד

ולרבי אליעזר ולר' יהושע בבית אחד.

משאכלו ושתו – היו מטפחים ומרקדים.

אמר רבי אליעזר לרבי יהושע: עד שהם עסוקים בשלהם – נעסוק אנו בשלנו.

וישבו ונתעסקו בדברי תורה, מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים,

וירדה אש מן השמים והקיפה אותם.

אמר להן אבויה: רבותי, באתם לשרוף את ביתי עלי?!!

אמרו לו: חס ושלום! אלא יושבים היינו וחוזרים בדברי תורה, מן התורה לנביאים ומן הנביאים

לכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני והיתה האש מלחכת אותן כלחיכתן מסיני ועיקר

נתינתן מסיני לא ניתנו אלא באש "וההר בוער באש עד לב השמים" [דברים ד יא].

אמר להן אבויה אבא: רבותיי! אם כך היא כוחה של תורה אם נתקיים לי בן הזה לתורה אני מפרישו.

לפי שלא היתה כוונתו לשם שמים לפיכך לא נתקיימה באותו האיש.

השיחה בין ר' מאיר ואלישע נראית בראשיתה כשיחה למדנית רגילה בין שני חכמים: על פי דרשתו של ר' מאיר, המוצגת על ידי שורה של דוגמאות, משמעות הפסוק "טוב אחרית דבר מראשיתו" היא שלעיתים קרובות הסוף טוב יותר מאשר ההתחלה. ולכן צריך להיות סבלניים ולהמתין ולראות את סוף התהליך. תמיד יש תקווה שדברים ישתפרו ויכל עוד הנר דולק עוד אפשר לתקן. אלישע, בשם ר' עקיבא, דורש לעומת זאת בדיוק את ההיפך: 'טוב אחרית דבר' – רק כשהוא היה טוב מראשיתו. בעוד שדרשת ר' מאיר מדגישה ש'הכל פתוח' ושדברים יכולה להתהפך לטובה בכל רגע נתון, דרשת אלישע מדגישה גישה פטליסטית יותר: דברים נקבעים על פי ראשיתם, עד כדי כך שנראה שעל פי שיטתו אין כמעט מה שאפשר לעשות לגביהם.

בנקודה זו של הסוגיה, הדו שיח הופך מ'למדני' ל'אישי'. אלישע ממשיך ואומר: 'בי היה מעשה'. מהסיפור אותו הוא מספר על יום הכנסתו בבריתו של אברהם אבינו עולה שמכיוון שכניסתו של אלישע בן אבויה לעולם התורה לא היתה לשם שמים (אלא משאיפת הגדלות של אביו) – אחריתו היתה רעה.

עמדתו של אלישע קשה ועם זאת מעוררת מחשבה: עד כמה בית הגידול של האדם ונקודות ההזנקה שלו לחיים, הם הקובעים את גורלו ועתידו? שאלה זו היוותה שאלה מרתקת לקבוצה של נשים הבאות מרקעים, ביוגרפיות ובתי גידול מגוונים ושונים כמו הנשים ב'יוצרות ניגון'. כך היה עבורנו גם רגע המעבר של הסיפור מה'דרשני' ל'אישי', המבהיר לקוראת שהמעשה הדרשני תמיד נטוע עמוק בתוך החוויה האישית ושמרחבים אלו מזינים זה את זה וקשה עד בלתי אפשרי להפריד ביניהם. עבורנו ב'יוצרות ניגון' – תפיסה זו היא כבר דרך חיים.

ואי אפשר בלא מספר מילים בנוגע לתיאור של המתרחש בחדר הלימוד של ר' אליעזר ור' יהושע, המחליטים לפרוש מהמון האנשים ה'מטפחים ומרקדים' ולעסוק ב'שלהם'. העיסוק ב'שלהם' הוא העיסוק בדברי תורה: מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים. בתודעה שלהם הם בשה"כ עוברים על מסורת הכתובים, התורה שבכתב. לכאורה לא 'עוקרים הרים וטוחנים אותם זה בזה' ולא עוסקים בפלפול וחיידושים. או שמא אולי הם כן, אך בעיניהם – הם בשה"כ לומדים תורה, נביאים וכתובים.

כך או כך, הם מקבלים אישור שמימי שתורתם רצויה: 'וירדה אש מן השמים והקיפה אותם'. היינו יכולים לומר שזוהי חוויה סובייקטיבית, שנובעת מלהט והתלהבות הלימוד, אך העובדה שאבויה נזעק למקום וחושש לגורל ביתו מעידה שמדובר כנראה באש אמיתית. ההיסטריה של אבויה כמובן נלעגת בעינינו, שכן כולנו יודעים שאין כוונתם של החכמים להזיק לאף אחד וגם לא למוטט את הבתים הסובבים אותם.

ובאנלוגיה – לימוד התורה שלנו בניגון נשים, המוגדר כלימוד וכפרשנות פמיניסטית, נדמה פעמים רבות על ידי הסובבים כלימוד הרסני שמבקש למוטט את היסודות. אך כולנו, השותפות ללימוד זה, יודעות עד כמה ההיפך הוא הנכון ושהאש שנדמה שיוצאת מבית מדרשו איננה אש של הרס אלא אש שהיא תוצאה של 'דברים שמחים כנתינתן בסיני'.

גם אנחנו: 'יושבות ומתעסקות בתורה – מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים' - לא מוותרות על אותו קישור חזרה להר סיני, ובתודעתנו, גם החידוש המפליג והנועז ביותר שיוצא מפינו הוא בגדר 'מדרש פסוק' - אפשרות המונחת וגלומה בפסוק עוד מנתינתה בסיני.

שתי הדמויות ה'מככבות' בחלק זה של הסיפור הן ר' אליעזר בן הורקנוס, דמות ידועה המייצגת בעולם החז"לי את התפישה המסורתנית, האומר רק 'דברים ששמע מפי רבו' ועליו נאמר שהוא 'בור סוד שאינו מאבד טיפה'. אותו ר' אליעזר שהתנגח עם כל יושבי בית המדרש (ור' יהושוע בראשם) בתקרית המפורסמת של 'תנורו של עכנאי', בה הוא מייצג את העמדה האלוקית, ומולו ר' יהושוע בשם דעת הרוב מצהיר 'לא בשמים היא' – ההלכה נקבעת ע"י בשר ודם ובדרכים אנושיות. שתי הדמויות היושבות כאן, שלימודן מוריד אש מן השמים, הן אם כן, אולי הדמויות הקוטביות ביותר בעולם החז"לי בתפיסת עולמן ובתפיסת תלמוד התורה שלהן. אך כאן הם בחברותא, משחזרים את חוויית קבלת התורה בסיני וכוח לימודם מאיים ומרשים בו זמנית את הנמצאים מחוץ לבית-מדרשם.

האם הנשים המרכיבות את בית מדרש 'יוצרות ניגון' הן דמויות קוטביות והפוכות, או יותר דומות מאשר שונות? האם יש בינינו 'מסורתניות' לעומת 'מחדשות'? יתכן. אך גילינו במהלך החברותא הארוכה שלנו שחלוקה זו אינה בהכרח נגזרת מהשייך המגזרי ומהביוגרפיות של בתי הגידול, והיא גם לא תמיד עקבית אצל כולנו לאורך חיים שלמים. בודאות נוכל לומר שלימוד בחברותא מתוך נקודות מוצא והשקפות עולם שונות, היא אכן חוויה מסעירה ה'מעלה ניצוצות'.

'טוב אחרית דבר מראשיתו' – עוד שנת לימוד של 'יוצרות ניגון' מגיעה לסיומה, ועל בתי מדרש 'ניגון נשים' ודאי ניתן לומר 'ואחריתה מי ישורנו' - שנים רבות של לימוד ופעילות עוד לפנינו ומי יודע עוד לאן נגיע.